

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Наталія Рева

УСНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Місце і роль усності в історико-філософському дослідженні

Чим є усність у філософії? Пройденим етапом розвитку, раз основна місія передачі знань тепер належить писемному Текстові¹? Другорядним елементом щодо Текстів? Чи, навпаки, невід'ємною частиною Текстової культури? Павел Гобза, чеський дослідник усної філософії Античності, наполягає, що для Платона усність міцно пов'язана з емоційною гранню життя. Якщо неналежно нею послуговуватись, вона призводить до нехтування логосом – єдиною справжньою цінністю [Hobza 2003: 137]. У цьому є частка правди. Пишучи і переписуючи Тексти, людина, якщо й не з першого разу, усе ж може відшарувати емоційні складники, щоб у кінцевому підсумку вийшов сухий аргументований науковий Текст, а не емоційний фарс. Проте, як зазначає канадський філософ Макс ван Манен, багато хто вважає письмо складною справою, оскільки продукування Текстів вимагає від людини занурення в певний рефлексивний стан, натомість в усний діалог можна зануритися безпосередньо [Manen 2016: 64].

Усна історія філософії (далі УІФ), теоретичне осмислення якої відображене в публікаціях з 2019 року, є передовсім чудовим приводом переосмислити роль усності та можливості її використання в межах історико-філософського дослідження. Замість бути лише допоміжним (часто зайвим) сполучником між «створенням» (у голові історика філософії) і «фіксуванням» (на папері) дослідницьких тез, у межах УІФ усність може по-стати, зокрема, як етап перевірки життєздатності зазначених тез. Це на уявному прикладі добре показала Наталія Щербина: скажімо, ви вибудували цілу теорію про те, що думав Лок, приходите до нього, а він каже, що взагалі не мав цього на увазі [Кхелуфі 2022: 236]. Звичайно, щоби поспілкуватись із Джоном Локом, треба було би звернутися хіба що до спіритів, а це виглядає не надто науково. Тому для перевірки адекватності історико-філософських інтерпретацій Лока краще обрати якийсь інший шлях. І це цілком можливо. Адже історик філософії, який досліджує чийось творчість, має змогу поспілкуватись або безпосередньо з тим, кого він досліджує (якщо йдеться про сучасного

© Н. Рева, 2024

¹ Текстом є сам набір знаків як носій деякого повідомлення, а не форма втілення цих знаків. Тому цим словом можна назвати і письмову (букви на папері, камені тощо), і усну (слова, що звучать) послідовність знаків. Тут і далі слово «Текст» з великої літери означає лише письмовий текст.

мислителя, що залишається активним), або зі сучасними філософами чи з особами, що особисто знали мислителя, якого він досліджує, або ж, як у зазначеному вище випадку, – зі сучасними дослідниками філософського доробку мислителя якоїсь із минулих епох. Звісно ж, ця схема застосовна не лише до вивчення поглядів окремих філософів, а й до будь-яких предметів історико-філософського дослідження.

Нам пощастило жити в той час, коли за допомогою відеокамер чи диктофонів можна об'єктивно зафіксувати вимовлене. Ця фіксація дає нам змогу знову і знову відтворювати це вимовлене, відтак піддаючи аналізу дійсно сказане, а не пригадане нами. Адже пам'ять полюбляє зберігати лише цікаві їй речі та прикрашати нецікаві своїми вигадками [Loftus 1991]. Унікальність УІФ як різновиду історико-філософського дослідження полягає саме у використанні усності як особливого дослідницького етапу, що створює свого роду «усні чернетки». Останні, у свою чергу, стають основою для подальших розмислів учених, залучених у процес розмови: вони дають змогу відзначити ті інтонації й акценти, що були розставлені при усному діалозі. Головна мета УІФ – первинно прояснити предмет дослідження для подальших опрацювань, створивши евристичну ситуацію засобами діалогу.

Але варто відзначити, що важливим є не просто схоплення самого висловленого, а якраз усна форма живого спілкування. Я вживаю термін *усна*, а не *комунікаційна* форма, оскільки комунікація може відбуватися в тому числі й через будь-який текст, наприклад, через листування. Як зазначає Олег Хома, вихід у простір будь-якого спілкування, тобто *«рефлексії в спілкуванні з іншими»*, психологічно відмінний від стану *«внутрішніх рефлексій»*. Ця психологічна «різниця потенціалів» може виявитися евристично плідною [Хома О. 2023: 79]. Саме евристична складова живого спілкування виокремлює УІФ і постає її, можливо, найважливішою характеристикою. Спільне створення і розвиток думки, «співрефлексія», як їх називає О. Хома, над спільно обраною історико-філософською проблематикою спроможні наштовхнути на неочікувані відкриття.

Така усна співрефлексія може відбуватися у вигляді діалогу, поданого у форматі філософського інтерв'ю, в якому історик філософії через завчасно підготовлені питання веде пошук відповідей і прояснює незрозуміле. Саме цю форму було обрано Студентським товариством усної історії філософії (далі Товариство) для своїх історико-філософських розвідок. До того ж, структура «запитання – відповідь», що лежить в основі інтерв'ю як методу отримання інформації, ще й допомагає студентам навчатися та заповнювати пробіли в знаннях, причому в цікавіший спосіб [Хома О. 2019: 31], ніж суха стратегія «почитав – завчив», часто пропонувана в гуманітарній сфері. У свою чергу Руслан Мироненко вказує, що новий досвід, отриманий під час цієї практики дослідження, також підвищує цінність діалогу й зацікавленість у ньому, оскільки книги чи навіть онлайн курси мають набагато меншу варіативність відтворення нових сенсів [Мироненко 2019: 42].

Але такий діалоговий процес може відбуватися й у вигляді дебатів, коли в полеміці (за ідеального розвитку подій, певна річ) народжується спільне бачення. Або у вигляді відомого всім представникам академічної царини круглого столу. Цей процес, як зазначила Тетяна Чайка, добрий тим, що ламає традиційну схему доповідей і виводить на авансцену живе спілкування [Чайка 2019: 22]. Головне в круглому столі – перехід від підготовленого до спонтанного мовлення, по суті від виголошення вже дослідженого (хай навіть у формі поставлення проблеми) до імпровізації і безпосереднього творчого процесу.

Звичайно, якщо ми розглядаємо УІФ як спосіб дослідження, а не просто діалогічне творення ідей у процесі усного мовлення, то інтерв'ю тет-а-тет набагато легший метод, ніж дебати, які не кожен історик філософії здатен вести, оскільки це потребує додаткових конкретних навичок і вмінь. Важливим моментом є необхідність, з одного боку, триматися теми дослідження, щоб розмова не вийшла «про все й ні про що», а з іншого, не вбити можливість зародження спонтанної думки, втискуючи розмову в занадто чіткі рамки.

Крім того, інший важливий момент, зазначений Т. Чайкою, – це адресат думки інтерв'юера [Чайка 2019: 23]. У будь-якій усній розмові віч-на-віч ми будемо звертати увагу на співрозмовника, на його реакцію щодо сказаного нами. І якщо розмова приємна й цікава обом, це може посприяти «сплетінню» рефлексії. Коли ж ми, наприклад, маємо ситуацію публічних дебатів між двома філософами, то крім нашої взаємної фіксації одне на одному, постане ще й орієнтація на очікування публіки, здатна перевести дебати зі спільного творення ідей і пошуку істини або, як це назвав Олексій Сігов, інтерсуб'єктивної причетності до народження думки [Сігов 2019: 19] у режим простої гри на публіку. Тож важливим стає не тільки те, що каже філософ, але й те, як він це каже, до кого звертається, а також що замовчує!

Причому треба розуміти, що УІФ не закликає повернутися до усної форми філософування і взагалі відмовитися від текстів. Ми живемо в часи т.зв. «вторинної усності», яка, на відміну від «первинної» (дописемної), базується на текстах [Ong 2012: 11]. І оскільки наша культура по своїй суті текстова, не дивно й абсолютно не контрверсійно, що усність, як елемент чи етап історико-філософського дослідження, як це пропонує УІФ, у кінцевому підсумку знову повертається до текстів, чи, краще сказати, перетворюється на них. Сама наявність «вторинної усності» релятивізує надмірну фіксацію на концепті «усності» як такому й забезпечує від його абсолютизації. Для УІФ усність має лише локальну значущість, виконує роль тюнера для налаштування співрозмовників на одну хвилю (чи навпаки розведення їх у протилежні кути рингу насичених дебатів) для створення співрефлексії.

Як би романтично це не звучало, але УІФ не є продуктом радикалів чи дисидентів, що борються з «надмірним консерватизмом» наукової спільноти і не агітують відійти від текстів до цифрового аудіовізуального виміру. Не треба втрапляти в оману через термін «усна». Ідеться про «усність» лише як епізод у розгортанні цілком собі нормального текстово фіксованого дослідження. На даний момент розвитку УІФ її головним вихідним продуктом є саме текстовий продукт – доопрацьована стенограма розмови. Треба уточнити, що йдеться не про пряме транскрибування промовленого тексту з фіксацією, наприклад, вигуків і обмовок інтерв'юера чи інтерв'юента, а про постфактум опрацьований матеріал усного діалогу. Учасники розмови в кілька етапів редагують і доопрацьовують такі «стенограми», щоби подати відшліфований текст із найкраще висловленою думкою. Головна її значущість полягає в холодній оцінці отриманого результату спілкування, яке завжди закінчується доопрацюванням. Саме тому не стенограма-першоджерело, а саме стенограма-доопрацьований текст постає фінальним етапом УІФ дослідження. Перша з них – лише свого роду «заготовка» для другої і втрачає будь-яку значущість на її тлі.

Однак, на мою думку, було б зовсім не зайве розглянути варіант, за якого доопрацьовані тексти інтерв'ю існують паралельно з аудіо/відеозаписами (звісно, за попередньої згоди на це інтерв'юента як суб'єкта авторського права). Адже щойно згадана

стенограма-доопрацьований текст – не просто фіксація сказаного в усному спілкуванні, це також його доповнення новими деталями або навіть сюжетами, скорочення, зміна тощо. Працюючи над підсумковим *Текстом* інтерв'ю, який буде схвалено до публікації, залучені дослідники переосмислюють сказане, продовжують дискусії і часом повністю трансформують думку, що вперше виникла під час інтерв'ю (як гіпотеза, як теза, що виявилась логічно чи фактично помилковою, як заплутане невдале формулювання, як суперечливе або недостатньо аргументоване твердження тощо).

Але ж є й інша практика. Досить згадати хоча б загальнодоступні відео (наприклад, розмови-інтерв'ю, представлені на YouTube каналі *Sententiae*) чи аудіо (скажімо, у формі подкасту, що є досить популярною формою ведення філософських розмов у наш час), які можуть стати самостійним матеріалом для опрацювання іншими дослідниками. Такі записані розмови стануть на вагу золота, якщо, скажімо, в недалекому майбутньому внесок інтерв'юента у філософію буде визнано вагомим.

Звісно, я добре усвідомлюю, що відеоінтерв'ю від самого початку створюються саме як відеоінтерв'ю, а переважна більшість інтерв'ю в рамках УІФ відпочатково призначені для редагування і змін. Але мене все ж цікавить питання про можливість збереження вихідних записів інтерв'ю саме в межах УІФ. Адже не важко змодельувати ситуації, коли «усна чернетка» у вигляді аудіо- чи відеозапису може за різних умов набувати різних статусів.

Наприклад, (I*) якщо інтерв'юентом постає не філософ чи історик філософії, що чимало часу присвятив дослідженню певної теми/проблематики/епохи, а, наприклад, його колега, що довго працював із ним на одній кафедрі, багато з ним спілкувався й готовий висвітлити моменти, що цікавлять інтерв'юера, то важливість збереження цих інтерв'ю у двох форматах (первинно зафіксованому і доопрацьованому) не є виправданою. Справді, якщо ми отримали корисну інформацію й виправили можливі спотворення, навіщо нам менш досконалий (і, що важливо, від початку призначений до змін) її варіант? Наявність двох чи більше варіантів призвела б тоді радше до зайвої плутанини. Бо в цьому випадку нас цікавитиме більше інформація, ніж шлях до неї.

Але уявімо, (II*) що йдеться про інтерв'ю з «живим класиком», який неодмінно приверне чималу увагу майбутніх поколінь дослідників. Тоді цінність будь-яких його чернеток істотно зростає. І тут аудіовізуальні матеріали, що зберігають інтонації, паузи, емоції, інколи вираз обличчя, виявляться унікальним джерелом. Навіть якщо співрозмовник у підсумковому *Тексті* докорінно змінить свої слова, вивчення генеалогії його думки матиме дослідницький сенс.

А якщо особливість усного діалогу полягає саме в здатності породити евристичну іскру для подальшого філософування й розбудови думки, то збереження вихідних матеріалів може мати сенс і у випадку (I*). Адже ідеї, висловлені під час інтерв'ю, хай як гіпотези, здогадки чи помилки, все одно можуть стати поштовхом для інших дослідників або просто зацікавити молоде покоління студентів (що, не секрет, віддають перевагу саме цим форматам перед письмовими). Хоча цей варіант є доволі ризикованим, бо якщо молоді дослідники зупиняться на відео, яке не відображає справжніх думок інтерв'юента (або відображає ту, від якої він рішуче відмовився), то вони можуть отримати спотворене враження від цих думок.

Але з цього принаймні теоретично випливає, що аудіо- чи відеозапис первинної розмови, доступний сам по собі, у деяких випадках може постати додатковим джерелом (не «першоджерелом», звісно), що існує паралельно з доопрацьованою письмовою версією. І дослідники, які в майбутньому (можливо, і доволі близькому) захочуть

самостійно його проаналізувати, зможуть простежити, як висловлена думка трансформувалась у процесі її опрацювання і перетворення на Текст. Зіставлення обох форматів інтерв'ю, здається, увиразнило б мисленнєву стилістику інтерв'юєнта, а інколи могло би відкрити іншу перспективу розгляду. Евристичний поштовх усності міг би дістати «друге життя» і викликати зовсім інші роздуми в нового покоління науковців через певний час.

Звичайно, я можу зрозуміти панівний нині прагматичний підхід до УІФ, а саме перетворення інтерв'ю на доопрацьований Текст без збереження вихідного аудіо/відеоматеріалу. Ніхто не хоче випускати у світ «незавершений продукт», а набути свого презентабельного, завершеного вигляду «продукт»-думка може саме в роботі над письмовим варіантом розмови. Головна інтенція будь-якого автора – висловити думку адекватно, тобто сказати те, що він, на власне переконання, думає «насправді». Тож вибираючи між збереженням гаданого евристичного поштовху для наступних поколінь, який може виявитися не завжди адекватним (і, правду кажучи, не завжди посправжньому евристичним), перевагу надають (до-)опрацьованому матеріалу, в якому розставлено всі крапки над і. Ще раз наголошу, коли ми говоримо про «усність» у межах УІФ дослідження, то йдеться насамперед про усний етап саме Текстового дослідження (отже такого, що має на меті вироблення Тексту, а не усного цифрового формату).

Іншими словами, УІФ прагне радше розширити й урізноманітнити наявний Текстовий матеріал і, як відзначив Сергій Йосипенко, стати важливим доповненням письмової культури [Йосипенко 2019b: 10], щоб розглядатися на одному рівні з таким типом джерел, як листування, спогади, щоденники й автобіографії філософів [ibid.: 7]. Усність у межах УІФ відіграє роль засобу активізації думок, поштовху до роздумів, а не самоцілі дослідження. Аудіо/відеозаписи реалізованих УІФ інтерв'ю розглядаються нині як робочий матеріал (свого роду «відходи виробництва»), а не як готовий продукт. Тому вони не викладаються разом з доопрацьованим текстом. Звісно, збереження усного формату має бути погоджене завчасно, оскільки це накладає певний (інколи – цілком зайвий, невинуватий) елемент відповідальності на учасників. Проте, якщо інтерв'юєнт усе ж дає згоду на збереження запису, «усної чернетки», остання може, на мою думку, виявитися в майбутньому корисним доповненням. Хоча, безсумнівно, у царині досліджень (а УІФ – це саме дослідження, а не меморіалізація, реакція на актуальні події чи оприлюднення вражень) лавровий вінок завжди діставатиметься Текстам.

Роз'яснення поняття «усна історія філософії»

Питання «чим є (і чим може стати) УІФ» – новим *методом* історико-філософського дослідження, самостійною *методологією*, потенційною *дисципліною* історико-філософського циклу – доволі складне, хоча з розвитком практик і їхнього осмислення (2017-2023) можна констатувати істотні збіги принаймні між позиціями більшості членів Студентського товариства УІФ². Але загалом автори, що мають публікації з

² Треба зважати, що перші публікації, винятково присвячені рефлексіям щодо дисциплінарного статусу УІФ, з'явилися лише 2019 року. Натомість уже обговорення на Круглому столі 2022 року виявило істотні подібності в підходах. Йдеться про тлумачення УІФ здебільшого як методологічного феномена. Розбіжності ж стосуються нюансів того, чим є УІФ: «методом», «методологією» чи «службовою дисципліною, орієнтованою на специфічні методи».

цієї тематики, далекі від одностайності³. Наприклад, Олександр Литвиненко вважає, що через свою несистемність й гетерогенність, УІФ не може існувати самостійно і має значення лише як доповнення до нормативної історії філософії [Литвиненко 2019: 38], а тяжіння сучасних філософів до усної форми викладу своїх ідей – лише примхою [ibid.: 39]. З іншого боку, Сергій Пролеєв убачає в УІФ практику безпосереднього філософування та спосіб філософської творчості [Пролеєв 2019: 17]. Натомість С. Йосипенко каже, що варто розділити УІФ як жанр (саме по собі інтерв'ю) і як історико-філософську дисципліну, що відрізняється від інших «діалоговим» характером [Йосипенко 2019а: 88-89]. Всеволод Хома визначає УІФ і як дисципліну, і як набір специфічних методів [Хома В. 2019: 68]. Інші члени Товариства, Ольга Сімороз і Ілля Давіденко, убачають в УІФ службову історико-філософську дисципліну, що здобуває емпіричні дані за допомогою специфічної комунікації [Сімороз 2019: 56; Давіденко 2022: 236]. У свою чергу Наталія Щербина і В'ячеслав Загороднюк визнають УІФ методом [Кхелуфі 2022: 76-77].

У цьому зв'язку пропоную звернутися до прикладу феноменології. Сьогодні вона активно використовується психологією, когнітивістикою й іншими науками як якісний дослідницький підхід і вважається одним із найпопулярніших методів вивчення досвіду від першої особи. Зокрема, в останні роки на основі праць Едмунда Гусерля, Мартина Гайдегера та інших феноменологів минулого сторіччя були створені такі напрямки феноменологічного дослідження, як нейрофеноменологія [Varela 1996], інтерпретативний феноменологічний аналіз [Smith 2009], мікрофеноменологія [Heimann 2023], макрофеноменологія [Belvedere 2023] тощо. Однак, хоча всі вищезазначені вчені тлумачать феноменологію лише як методологію, це ніяк не применшує й у жодному разі не нівелює її дисциплінарного статусу. Вона залишається однією з ключових дисциплін у філософії так само, як епістемологія, логіка, етика й інші, бо має своє власне проблемне поле і метод. На даний момент чітко окреслити предмет УІФ, аби говорити про неї як про дисципліну – непросто завдання (хоча тлумачення її як дисципліни, що охоплює широку методологічну область, є доволі перспективним). Навряд чи вона одного дня стане розділом історії філософії (далі ІФ), аналогічним історії античної філософії, історії ідеалізму, історії філософських вчень окремих авторів тощо. Але ідея методології, що охоплює різноманітні «діалогові форми історико-філософської рефлексії» [Хома О. 2023: 79], цілком може розвинути в методологічну дисципліну на межі усної історії (УІ), психології мислення, історії філософії (ІФ) і теорії комунікації.

Нині вона придатна до застосування істориками філософії (а, можливо, і представниками інших дисциплін, залученими до історико-філософських досліджень) як перспективний метод. Зокрема, це доводять, на мій погляд, емпіричні розвідки Товариства [див., наприклад: Головаха et al. 2017; Козловський et al. 2020; Вяткіна et al. 2021], теоретичні статті й деякі дисертації. УІФ як метод пропонує генерування якісної історико-філософської емпірії. Безпосередній, підготовлений і чітко спланований діалог

³ Читач має врахувати, що одна частина дослідників, чий тези я наводжу, є фаховими істориками філософії, інша – початківцями в царині досліджень (студентами, магістрантами, аспірантами), ще інша – не-істориками філософії, що зацікавились оригінальною тематикою. З іншого боку, більшість молодих дослідників у різний час і різною мірою брали практичну участь в емпіричних УІФ-дослідженнях, натомість дехто з інших учасників розмови висловлює міркування на цікаву для них, але суто в теоретичному плані тему.

між істориками філософії (чи, скажімо, між істориком філософії і філософом) є важливим етапом збору матеріалів для теоретичних узагальнень. Причому ці узагальнення, на мій погляд, можуть робити як самі учасники інтерв'ю, так і інші дослідники – тепер чи в майбутньому. Як влучно відзначив Всеволод Хома, УІФ може працювати як на майбутнє (тобто свідомо готувати матеріал для прийдешніх дослідників, які займатимуться нашою добою), так і здійснювати повний дослідницький цикл тут і тепер, розглядаючи інтерв'ю лише як елемент ширшого дослідження, що претендуватиме на теоретичні узагальнення [Хома В. 2019: 76]. В обох випадках за допомогою УІФ можна, по-перше, розширити вже наявний інструментарій ІФ, по-друге, доповнити текстологічну базу внесками, яких бракує у вітчизняному доробку. До прикладу, дослідник, який вивчає спадщину якогось філософа і стикається з браком відповідних напрацювань, може провести УІФ-інтерв'ю з сучасними українськими істориками філософії, аби висвітлити проблемні питання, перевірити гіпотези тощо. Власне, саме таку спробу бачимо в дисертації А. Кхелуфі [Кхелуфі 2022].

Важливий пункт, з яким я повністю погоджуюсь, був висвітлений С. Йосипенком. На його думку, УІФ може бути важливим доповненням і навіть ключем для розуміння інших джерел історико-філософського дослідження й історії загалом, але ніколи не зможе їх замінити [Йосипенко 2019b: 10]. Звісно, УІФ завжди базується на вже наявному матеріалі – на письмових першоджерелах, досліджуючи й аналізуючи які, історик філософії визнає за потрібне щось уточнити чи перевірити в спілкуванні або з автором, якого досліджує, або з визнаними експертами. Як вже було сказано вище, усі матеріали УІФ-досліджень (у тому числі й самі по собі первинні записи розмов) мають потенціал стати самостійним першоджерелом для подальших досліджень. Хоча це в жодному разі не скасовує того, що майбутній дослідник цих матеріалів має знати літературу й контекст, на яких вони базувалися.

УІФ, історія філософії (ІФ), усна філософія (УФ) і усна історія (УІ)

Нині є сенс розрізнити деякі поняття. Почнімо з ІФ. Вона є галуззю філософського знання, що вивчає історичні етапи формування філософських вчень, розглядаючи не тільки *сам зв'язок* аргументів, запропонований якимось філософом чи філософським напрямом, а й *контекст*, в якому було створено цей зв'язок (тому суто «аналітична» ІФ завжди, на мій погляд, відіграватиме підпорядковану роль в історико-філософській царині). Історик філософії у своїх дослідженнях спирається переважно на оригінальні тексти. Він намагається реконструювати хід думок філософа через написане самим філософом, через спогади про нього, різноманітні документи тощо. Історик філософії вивчає мову досліджуваних творів, щоб мінімізувати вплив мови-посередника, та історичні факти, аби зануритися в контекст і уявити собі хоч би приблизно те середовище, в якому той чи інший філософ вибудовував структуру своїх аргументів. У цій різноманітній діяльності є як теоретичні, так і емпіричні елементи. Коли історик філософії вдається до методів УІФ, він прагне здебільшого розширити емпіричну базу, але також перевірити свої наявні гіпотези чи теоретичні моделі й, за можливості, відшукати нові. Отже, здебільшого йдеться про програму емпіричного дослідження, але частково – і про деякі аспекти теорії.

Саме собою постає питання предметного поля УІФ. Чи може УІФ займатися філософією, скажімо, Імануеля Канта, Арістотеля чи Шанкари, якщо її інтерес звужується лише до рефлексії, яка здійснюється тут і зараз перед очима історика філософії? Якщо це так, то її дослідницьке поле мало би звужитися лише до сучасної філософії. Проте

дозволу собі не погодитися з цим твердженням. УІФ може мати одну з двох цілей: (1) доповнити вже наявний емпіричний матеріал уточненнями щодо неясних моментів або (2) створити зовсім нове теоретичне знання. Якщо ціль – розробка нового теоретичного знання, історик філософії може, наприклад, ініціювати дебати з нерозкритого досі питання як між визнаними філософами, так і між експертами одного історико-філософського напрямку.

Якщо мета полягає в уточненні (чи висвітленні) якихось емпіричних моментів, що залишилися неясними (чи невідомими), то УІФ-інтерв'ю має залучати або безпосередньо причетних до тих чи тих філософських вчень (їхніх творців, апологетів, носіїв, опонентів тощо), або тих, що контактували з цими причетними, або експертів з відповідної тематики (зокрема, з філософій давно минулих часів). Саме меті (1) поки що були присвячені історико-філософські розвідки Товариства. До прикладу, метою одного з напрямів інтерв'ю було дослідження української радянської філософії 60–80-х років ХХ століття [Головаха et al. 2017; Козловський et al. 2020; Вяткіна et al. 2021; інш.]. УІФ може постати підрозділом ІФ, здатним доповнити будь-яке дослідження як специфічними методами, так і джерелами, що постали внаслідок застосування таких методів.

Перейдемо тепер до усної філософії (далі УФ). УФ може творитися філософом упродовж всього життя, бо вона полягає в самому процесі формування та виголошення філософської думки, у рефлексії. Найвідомішим прикладом УФ є філософія Сократа. Якщо ж узяти до уваги сучасність, то ми можемо говорити про усну африканську [Imbo 2001] або тибетську [Klein 1994] філософію, мало відомі сучасній фаховій спільноті саме тому, що вони ніколи не були записані. Оскільки в античній Греції ні відеокамер, ні диктофонів не було, прийнято вважати, що філософські ідеї Сократа були зібрані переважно в діалогах Платона. Проте жоден історик філософії не може зі сто відсотковою впевненістю сказати, що записаний Платоном текст є достовірним відтворенням саме Сократової думки, а не суб'єктивним Платоновим тлумаченням або взагалі продуктом власного Платонового генія.

Натомість УІФ має можливість зафіксувати в неписьмовому цифровому форматі початковий етап створення філософських ідей, що дозволяє хоча б частково (бо робота над остаточним варіантом може відбутися в більш ніж два етапи) простежити їхню достовірну генеалогію. У майбутньому, переглянувши відео чи прослухавши аудіозапис інтерв'ю, дослідники зможуть ознайомитися з думками цікавого їм філософа й перевірити, чи ті трансформувалися після глибших розмислів у Текстовому викладі. І якщо трансформувалися, то яким чином і наскільки. Маючи запис першого варіанту розмови, майбутні дослідники зможуть простежити, як початково висловлена ідея набула завершеного вигляду. Така практика може стати також чудовим прикладом для молодого покоління дослідників, показуючи, що не треба боятися «сирих» думок. Головне – не занедбувати їх, сміливо доопрацьовувати, розвивати, редагувати, і тоді, зрештою, вони зможуть по-справжньому засяяти.

Прикладами такого застосування усності як *органону* творення філософської думки можуть слугувати «студентське інтерв'ю» Франса Бурмана із Рене Декартом [Хома О. 2019: 33–34], відома Кембридзька дискусія між Попером і Вітгенштайном [Пролесв 2019: 17], інтерв'ю Джованні Боррадори з Ричардом Рорті [Миرونенко 2019: 43] або розмова Поля Рикера з Габріелем Марселем [Сігов 2019: 19]. В українському науковому середовищі такими прикладами є інтерв'ю Тетяни Чайки із Сергієм Кримським, Віленом Горським, Петром Йолоном, які можна сміливо назвати першими безцінними напрацюваннями в царині УІФ, оскільки їхня головна мета, як зазначає сама

пані Тетяна, полягала в доповненні документальної історії Інституту філософії й історії української філософії пізньорадянського періоду записом вражень і спогадів тих, хто її звершував [Чайка 2009: 143].

Як зазначає С. Пролеєв, УФ за своєю природою є не тільки історичним дослідженням, але й має вагомий теоретичний потенціал як практика безпосереднього філософування [Пролеєв 2019: 19]. Цей автор переконаний, що збирання свідчень про рух думки – справа філософського мислення. Таким чином, і інтерв'юєнт, і інтерв'юєр безпосередньо залучені до становлення УФ, до рефлексії, що твориться. У майбутньому, після процедури критичного аналізу, ця рефлексія може перетворитися на письмову історію. Важливо відзначити, що не кожна УФ стає УІФ, оскільки продуктом останньої є саме Текст, відсутній в УФ. Але УІФ може використовувати УФ як евристичну або джерельну базу.

Крім того, на мою думку, суттєва різниця між УФ та УІФ полягає саме в їх ставленні до усності. Для УІФ, як це було вказано раніше, усність, тобто виголошене, живе мовлення – основа емпіричного етапу дослідження. Натомість для УФ усність – самоціль і найвища форма реалізації думки. Повертаючись до прикладу Сократа і Платона, Гейл Пресбі зазначає, що останній, хоч і присвятив своє життя письмовій репрезентації, усе ж не заперечував, що усне мовлення, живе спілкування й діалог з іншими – найвищі методи філософування [Presbey 1996: 8]. Таким чином, УФ так і залишається у вічності в переказах (якщо залишається), а УІФ продукує Текстовий матеріал для нащадків⁴.

Останній предмет цього підрозділу – усна історія (далі УІ). Як напрям вона утворилась у другій половині ХХ століття для фіксації, як зазначає С. Йосипенко, світовідчуття «мовчазних верств» [Йосипенко 2019b: 8], в якому домінує негативний і руйнівний для людини досвід [Чайка 2019: 25]. Основним методом дослідження УІ є глибинні інтерв'ю, які використовуються для фіксації суб'єктивних переживань очевидців історично важливих подій. Британська історикня Лін Абрамс вказує на те, що УІ існує в чотирьох формах: саме інтерв'ю, записана аудіоверсія, надрукована стенограма й інтерпретація [Abrams 2016: 9]. УІФ бере за основу генезу глибинного інтерв'ю, розроблену УІ, проте додає важливі філософські корективи. Суттєва різниця між цими двома дисциплінами лежить саме в методологічному підході до інтерв'ю.

У чому ж особливість УІФ-інтерв'ю? По-перше, існує суттєва семантична різниця між поняттям *інтерпретації*, якою займається УІ і яка є опосередкованою та відредатованою версією інтерв'ю в реальному часі [Abrams 2016: 9], і *критичним філософським аналізом*, який є створенням нового продукту на основі аудіо- чи відеоверсії інтерв'ю. На відміну від УІ, яка займається транскрибуванням виголошеного інтерв'юєнтом, УІФ, як вже було вказано вище, бере виголошене за базу як глину, з якої виліплює новий продукт – відрефлексований і змінений текст первинної розмови. Порівнюючи транскрипт УІ-інтерв'ю з Текстом УІФ-інтерв'ю, ми бачимо відмінність цілей. Ціль першого – якнайчіткіша фіксація досвіду, травм, переживань інтерв'юєнта через ретельне відтворення сказаного, ціль другого – спільне думкотворення та продукування дослідницького тексту.

Крім того, на мою думку, теперішні практики УІФ мають бути доповнені спеціальною процедурою аналізу отриманих результатів. Після того як Текст розмови набув

⁴ Варто зазначити, що УФ і УІФ порівнюються лише щодо статусу усності, а не щодо досліджуваних предметів. Адже УФ передбачає філософування на будь-які теми, а УІФ – лише на історико-філософські.

остаточного вигляду, він має бути ще раз критично проаналізований істориками філософії і доповнений спеціальним коментарем. Якими є роль і сенс цього коментаря? По-перше, у ньому можна пояснити темні моменти виробленого Тексту, як-от незрозумілий контекст чи не до кінця систематизоване поняттєве поле. По-друге, інтерв'юери можуть висловити свою думку щодо позицій, заявлених інтерв'юентом, або вказати, що, хоча інтерв'юент розглядає обговорене питання так чи так, існують і інші погляди на нього, що також заслуговують на увагу.

Таким чином, на мою думку, кінцевим продуктом УІФ-інтерв'ю можуть стати, з одного боку, аудіо/відеозапис (якщо ми бажаємо зберегти евристичну складову для майбутнього покоління), підсумковий текст розмови (доопрацьований і переосмислений), а також коментар (критичний аналіз філософських питань, ідей, доктрин тощо, які були причиною застосування УІФ методів; іншими словами, головного предмета дослідження, задля якого це інтерв'ю проводилося). Якщо ж із певних причин дослідники відмовляються від неписьмового формату – неякісний запис, небажання інтерв'юента публікувати «сирі» ідеї тощо, то залишається «дворянське» джерело, що містить остаточний Текст і його аналіз. Саме такого вигляду, на мою думку, має набувати продукт УІФ-дослідження.

Інша відмінність глибинного інтерв'ю УІ й УІФ-інтерв'ю – роль інтерв'юера і його взаємодія з інтерв'юентом. Для УІ важливим є делікатне й обережне ставлення інтерв'юера до опитування, підбір правильних нейтральних слів і тактовних запитань, щоб раптом не завдати болю людині, яка й так багато витерпіла в житті. Саме те, що інтерв'юер має дізнатися про жакливі по своїй суті події, накладає на нього особливу відповідальність, щоб через необережність чи нетактовність не розворушити старі травми інтерв'юента. Інтерв'юер має вміти вислухати, часто мовчки, прочитати паузи і правильно проінтерпретувати замовчування. Тому сміливо можна сказати, що УІФ-інтерв'ю ментально і морально виявляється набагато легшою справою.

Як зазначає Ксенія Зборовська, УІФ-інтерв'ю – це діалог двох повноцінних гравців [Зборовська 2019: 49], досвід думкотворення яких стає спільним у процесі розмови. Це творчість, в яку із задоволенням занурюються обидві сторони. В. Хома відзначив також унікальну роль інтерв'юера як «інтелектуального провокатора» й «ініціатора» переосмислення інтерв'юентом власного доробку [Хома В. 2019: 46]. Тобто, на відміну від обережного і, як б сказала, ніжного ставлення до інтерв'юента, притаманного УІ, інтерв'юер-філософ, навпаки, має обирати сміливу, навіть ризиковану стратегію, ставити неочікувані питання, що можуть, теоретично, вивести з рівноваги й ініціювати новий процес спільної рефлексії та спів-філософування.

Хоча УІФ як відрефлексована методологія постала лише у 2019 році, члени Товариства, у тому числі й авторка цих рядків, уже запропонували кілька типологічних прикладів застосування філософських інтерв'ю в історико-філософських дослідженнях [Козловський et al. 2020; Вяткіна et al. 2021; інш.]. Щоб не залишатися лише в теоретичних межах, я вирішила використати УІФ-методологію при роботі над цією статтею, провівши інтерв'ю задля перевірки своїх тез і робочих гіпотез. Моєю співрозмовницею стала Аміна Кхелуфі, донедавна Голова Товариства, учасниця низки проєктів, а головне – авторка першої PhD-дисертації, в якій УІФ-методологія посіла чільне місце. Ми обговорили поняття «усності», дисциплінарний статус УІФ та її перспективи. Із текстом цієї розмови можна ознайомитися в Додатку (див. нижче, сс. 44-50).

Варіанти аналізу УІФ- інтерв'ю

Нещодавній початок серйозних рефлексій щодо статусу УІФ і недостатня кількість відповідних напрацювань наразі даються взнаки. Це дозволяє поки що запропонувати лише деякі можливі варіанти роботи з УІФ-інтерв'ю в майбутньому.

- Якщо темою інтерв'ю з дослідником було осмислення деяких понять, властивих філософуванню цього дослідника, то одним із можливих варіантів є аналіз мінливості або персистентності його поглядів щодо цих понять у його опублікованих розвідках.
- Інший варіант аналізу – порівняти думку інтерв'юєнта щодо головних понять інтерв'ю з думкою решти дослідників, що також займаються цією проблематикою. У нашому випадку це напрацювання Тетяни Чайки, членів Товариства, інших дослідників. Метою буде прояснення цих понять, їхнього впливу на загальне розуміння УІФ як частини ІФ. Оскільки статус УІФ ще остаточно не зрозумілий, до того ж над ним працює чимало молодих науковців, проблема чітких визначень ключових понять є вкрай важливою.
- Якщо інтерв'юєнт або інтерв'юєри під час інтерв'ю посилалися на дотичні тези якогось філософа чи історика філософії, його мало б сенс запросити для обговорення викладеного матеріалу. Таким чином постала б можливість, по-перше, перевірити, чи сам інтерв'юєнт правильно зрозумів думки колег, на яких посилався. По-друге ж, проговорюючи вже порушену в інтерв'ю тему, ще раз розглянути її під іншим кутом зору, розкрити нові перспективи та знайти «точки збігів» або «яблука розбрату».
- Замість дослідників, на яких посилався інтерв'юєнт, можна було б запросити, наприклад, іншого дотичного дослідника, який у розмові не фігурував (бажано також, щоб він був незгодний з інтерв'юєнтом), поставити йому ті самі питання і проаналізувати різницю між відповідями. А в майбутньому на основі цього аналізу можна підготувати новий діалог у формі дебатів.
- Цікавим варіантом було б запропонувати одні й ті ж питання декільком різним науковцям, а потім здійснити порівняльний аналіз їхніх відповідей. Збігатимуться ці відповіді чи ні, це в будь-якому разі дасть підстави для узагальнень і нових рефлексій.

Висновки

Підбиваючи підсумки сказаного, зазначу, що хоча сьогодні ми спостерігаємо лише початок розробки наукового базису УІФ і чіткого окреслення її дисциплінарного статусу, цей новий напрям уже зарекомендував себе як перспективний інструмент історико-філософського дослідження. Як відзначив О. Хома, УІФ – це поле можливостей [Хома О. 2019: 30], що дозволяє теперішнім дослідникам-першовідкривачам зібрати головний врожай. Але, як і будь-яка нова ініціатива, УІФ має свої вузькі місця і труднощі. У цій статті я намагалася з'ясувати деякі з них, а саме – поняття усності й питання про важливість живого мовлення; статус УІФ, її імплементацію в дослідницьку практику; а також подібності й відмінності між УІФ і ІФ, УФ і УІ. Але це, звісно, лише один із перших досвідів опрацювання зазначеного «поля можливостей».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Вяткіна, Н., Кхелуфі, А., Мирошник, К., & Рева, Н. (2021). Збережене і втрачене. Спроба спогадів on-line. Частина II. *Sententiae*, 40(1), 160-174. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.160>
- Головаха, С., Зборовська, К., Кхелуфі, А., & Хома, В. (2017). Суб'єктивний погляд на українську філософію. *Sententiae*, 36(1), 173-214. <https://doi.org/10.22240/sent36.01.173>
- Давіденко, І. (2022). Сучасний стан досліджень з усної історії філософії. *Sententiae*, 41(2), 235-238. <https://doi.org/10.31649/sent41.02.235>
- Зборовська, К. et al. (2019). Діалогічність філософування, або Чому усна історія філософії є зараз необхідною для історико-філософської практики? *Філософська думка*, (4), 48-51. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Кхелуфі, А. Н. (2022). Теологічні підстави модерних новацій Джона Лока [Дис. ... на здобуття наук. ступ. доктора філософії; КНУ ім. Тараса Шевченка]. Наук. б-ка ім. М. Максимовича. <https://ir.library.knu.ua/knurepo/handle/123456789/2264>
- Литвиненко, О. (2019). Формальний і неформальний бік історії філософії. *Філософська думка*, (4), 38-41. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Мироненко, Р. (2019). Усна історія філософії як повернення до джерел філософії. *Філософська думка*, (4), 41-43. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Пролеєв, С. (2019). Усна історія філософії як теоретична можливість філософування. *Філософська думка*, (4), 15-18. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Йосипенко, С. (2019а). Більше ніж інтерв'ю. Огляд тематичного блоку «Усна історія філософії» часопису *Філософська думка*. *Sententiae*, 38(2), 86-97. <https://doi.org/10.22240/sent38.02.086>
- Йосипенко, С. (2019б). Усна історія філософії як джерело історико-філософського дослідження. *Філософська думка*, (4), 6-15. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Козловський, В., Давіденко, І., Круглик, К., & Попіль, Д. (2020). Гегель і українська філософія 70-80-х років. *Sententiae*, 39(2), 241-250. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.241>
- Сігов, О. (2019). Етика свідчення: досвід невимовного і свідчення про неможливе. *Філософська думка*, (4), 18-22. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Сімороз, О. (2019). Необхідність рефлексії в усній історії філософії. *Філософська думка*, (4), 53-66. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.053>
- Хома, В. (2019). Межі достовірності в усній історії філософії: проблема пам'яті. *Філософська думка*, (4), 67-80. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.067>
- Хома, О. (2019). Усна історія філософії як дослідницька перспектива. *Філософська думка*, (4), 28-35. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Хома, О. (2023) Концептуалізація Усної Історії Філософії: Проблема Інтерв'ю. *Sententiae* 42(1), 69-82 <https://doi.org/10.31649/sent42.01.069>
- Чайка, Т. (2009) Доторк. Презентація проекту «Усні історії філософів». *Філософська думка*, (3), 140-145. <http://journal.philosophy.ua/article/nid7433>
- Чайка, Т. (2019) Відкрита лабораторія усної історії. *Філософська думка*, (4), 22-25. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Abrams, L. (2016). *Oral History Theory*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315640761>
- Belvedere, C., & Gros, A. (2023) *The Palgrave Handbook of Macrophenomenology and Social Theory*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-34712-2>
- Heimann, K., Boelsbjerg, H. B., Allen, C., & al. (2023) The lived experience of remembering a 'good' interview: Micro-phenomenology applied to itself. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 22, 217-245. <https://doi.org/10.1007/s11097-022-09844-4>
- Hobza, P. (2003). Orality and Philosophy. *Philosophica*, 5, 127-146
- Imbo, S. O. (2001). *Oral Traditions as Philosophy: Okot P'Bitek's Legacy for African Philosophy*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Klein, A. C. (1994) *Path to the Middle: Oral Madhyamika Philosophy in Tibet*. Albany: State University of New York Press.

- Loftus, E. F. (1991). *Witness for the Defense: The Accused, the Eyewitness, and the Expert Who Puts Memory on Trial*. New York: St. Martin's Griffin.
- Ong, W. (2012). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word (30th anniversary ed. with additional chapters)*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203103258>
- Presbey, G. M. (1996). Ways in which Oral Philosophy is superior to Written Philosophy: a look at Odera Oruka's rural sages. *Apa Newsletters*, 96(1), 6-10.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis*. London: Sage.
- Van Manen, M. (2016). *Researching lived experience*. Abingdon: Routledge.
- Varela, F. (1996). Neurophenomenology: A Methodological Remedy for the Hard Problem. *Journal of Consciousness Studies*, 3(4), 330-349.

Одержано 13.09.2023

REFERENCES

- Abrams, L. (2016). *Oral History Theory*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315640761>
- Belvedere, C., & Gros, A. (2023). *The Palgrave Handbook of Macrophenomenology and Social Theory*. Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-34712-2>
- Chayka, T. (2009). The touch. Presentation of the project "Oral Stories of Philosophers". [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (3), 140-145. <http://journal.philosophy.ua/article/nid7433>
- Chayka, T. (2019). Open laboratory of oral history. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 22-25. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Davidenko, I. (2022). Current State of Research on the Oral History of Philosophy. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 41(2), 235-238. <https://doi.org/10.31649/sent41.02.235>
- Golovakha, Y., Zborovska, X., Khelufi, A., & Khoma, V. (2017). Subjective view on Ukrainian philosophy (Conversation with Xenija Zborovska, Amina Khelufi and Vsevolod Khoma). [In Ukrainian]. *Sententiae*, 36(1), 173-214. <https://doi.org/10.22240/sent36.01.173>
- Heimann, K., Boelsbjerg, H. B., Allen, C., & al. (2023) The lived experience of remembering a 'good' interview: Micro-phenomenology applied to itself. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 22, 217-245. <https://doi.org/10.1007/s11097-022-09844-4>
- Hobza, P. (2003). Orality and Philosophy. *Philosophica*, 5, 127-146
- Imbo, S. O. (2001). *Oral Traditions as Philosophy: Okot P'Bitek's Legacy for African Philosophy*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Khoma, O. (2019). Oral history of philosophy as a research perspective. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 28-35. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Khoma, V. (2019). The Limits of Credibility in the Oral History of Philosophy: The Problem of Memory. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 67-80. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.067>
- Klein, A. C. (1994). *Path to the Middle: Oral Madhyamika Philosophy in Tibet*. [In Ukrainian]. Albany: State University of New York Press.
- Kozlovskiy, V., Davidenko, I., Kruhlyk, K., & Popil, D. (2020). Hegel and Ukrainian Philosophy of the 70-80th. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 39(2), 241-250. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.241>
- Loftus, E. F. (1991). *Witness for the Defense: The Accused, the Eyewitness, and the Expert Who Puts Memory on Trial*. New York: St. Martin's Griffin.
- Lytvynenko, O. (2019). Formal and informal side of the history of philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 38-41. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Myronenko, R. (2019). Oral history of philosophy as a return to the sources of philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 41-43. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Ong, W. (2012). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word (30th anniversary ed. with additional chapters)*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203103258>
- Presbey, G. M. (1996). Ways in which Oral Philosophy is superior to Written Philosophy: a look at Odera Oruka's rural sages. *Apa Newsletters*, 96(1), 6-10.

- Proleev, S. (2019). Oral history of philosophy as a theoretical possibility of philosophizing. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 15-18. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Sigov, O. (2019). Ethics of testimony: experience of the unspeakable and testimony of the impossible. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 18-22. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Simoroz, O. (2019). The need for reflection in the oral history of philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 53-66. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.053>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis*. London: Sage.
- Yosypenko, S. (2019a). "More than the Interview". Overview of the section "Oral History of Philosophy" in the Journal "Filosofska Dumka". [In Ukrainian]. *Sententiae*, 38(2), 86-97. <https://doi.org/10.22240/sent38.02.086>
- Yosypenko, S. (2019b). Oral history of philosophy as a source of historical-philosophical research. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 6-15. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>
- Van Manen, M. (2016). *Researching lived experience*. Abingdon: Routledge.
- Varela, F. (1996). Neurophenomenology: A Methodological Remedy for the Hard Problem. *Journal of Consciousness Studies*, 3(4), 330-349.
- Viatkina, N., Kkhelufi, A., Myroshnyk, K., & Reva, N. (2021). "The saved and the lost." Attempt to recall on-line. Part II. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 40(1), 160-174. <https://doi.org/10.31649/sent40.01.160>
- Zborovska, K. et al. (2019). Dialogicity of philosophizing, or Why is the oral history of philosophy now necessary for historical-philosophical practice? [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 48-51. <https://doi.org/10.15407/fd2019.04.006>

Received 13.09.2023

Nataliia Reva

Orality as an Element of Historico-Philosophical Research

In the current research, using methods of oral history of philosophy, oral communication (in particular, interviews) is considered only as a technical phase in preparing the final text. The author claims that the primary audio or video recordings of such an interview, an "oral draft," should be considered independent material. After all, the written text does not reflect the interlocutors' intonations; comparing the source material and the final text may become important for future researchers. After the transcribed and agreed text of the interview took its final shape, it should be analyzed by the interlocutors and supplemented with a commentary. This commentary aims to (1) clarify vague points of the text and (2) record the further opinions of the interviewer and interviewee. Therefore, the purpose of an interview that uses an oral history of philosophy should be an audio/video recording, a final text, and a commentary.

Наталія Рева

Усність як елемент історико-філософського дослідження

У сучасних дослідженнях, що використовують методи усної історії філософії, усне спілкування (зокрема, інтерв'ю) розглядають лише як технічний етап у підготовці остаточного тексту. Авторка доводить, що первинні аудіо/відеозаписи такого інтерв'ю, «усні чернетки», слід розглядати як самостійний матеріал. Адже письмовий текст не відображає інтонацій співрозмовників; до того ж порівняння початкового матеріалу і остаточного тексту може стати важливим для майбутніх дослідників. Після того як розшифрований і узгоджений текст інтерв'ю набув остаточного вигляду, співрозмовники мають його ще

раз проаналізувати і доповнити коментарем. Призначення цього коментаря: (1) прояснити незрозумілі моменти тексту; (2) зафіксувати особливі думки будь-кого з учасників інтерв'ю. Отже, кінцевим продуктом інтерв'ю як методу усної історії філософії мають стати аудіо/відеозапис, підсумковий текст, а також коментар до нього.

Natalia Reva, PhD, Visiting research fellow University of Birmingham (United Kingdom).

Наталія Рева, доктор філософії, дослідник університету Бірмінгема (Велика Британія).

e-mail: natalie.reva@gmail.com
